

УДК 339.9.012(045)

КРАВЦОВА І.В.,
аспірантка Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ СТВОРЕННЯ ВАРТОСТІ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ З ДОДАНОЮ ВАРТІСТЮ

Анотація. У статті аналізуються особливості функціонування глобальних ланцюгів створення вартості на сучасному етапі в контексті світової торгівлі з доданою вартістю. Розглянуто участь розвинених країн і країн, що розвиваються, у глобальних ланцюгах створення вартості, виявлено відповідні причинно-наслідкові зв'язки. Подано аналіз світової торгівлі з доданою вартістю на рівні галузей світової економіки, особливу увагу приділено ролі сектору послуг.

Ключові слова: глобальні ланцюги створення вартості, світова торгівля, додана вартість, індекс участі в глобальних ланцюгах створення вартості.

Кравцова И.В., аспирантка Института международных отношений Национального авиационного университета

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ЦЕПОЧЕК СОЗДАНИЯ СТОИМОСТИ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОЙ ТОРГОВЛИ С ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТЬЮ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности функционирования глобальных цепочек создания стоимости на современном этапе в контексте мировой торговли с добавленной стоимостью. Рассмотрено участие развитых и развивающихся стран в глобальных цепочках создания стоимости, выявлены соответствующие причинно-следственные связи. Представлен анализ мировой торговли с добавленной стоимостью на уровне отраслей мировой экономики, особое внимание уделено роли сектора услуг.

Ключевые слова: глобальные цепочки создания стоимости, мировая торговля, добавленная стоимость, индекс участия в глобальных цепочках создания стоимости.

Kravtsova I.V., Ph.D. student at the Institute of International Relations of the National Aviation University

CURRENT TRENDS OF GLOBAL VALUE CHAINS OPERATION IN THE CONTEXT OF THE WORLD TRADE IN VALUE ADDED

Abstract. The article analyses the peculiarities of global value chains at present stage in the context of the world trade in value added. The participation of developed and developing countries in global value chains is considered, appropriate cause-and-effect relations are explored. The industry-level analysis of the world trade in value added is provided, a special attention is paid to the role of services sector.

Keywords: global value chains, world trade, value added, global value chains participation index.

Постановка проблеми. Глобальні ланцюги створення вартості (ГЛСВ) стали домінуючим елементом світової торгівлі та інвестицій, що охоплює розвинені країни та країни, що розвиваються. Весь процес виробництва товарів, від сировини до кінцевого продукту, все частіше здійснюється там, де необхідні професійні знання та матеріали належної якості доступні за конкурентною ціною. Фрагментація виробничих процесів і їх розосередження по різних країнах і призвели до появи ГЛСВ. Міжнародний поділ виробництва викликано змінами у діловому та правовому середовищі, новими технологіями, змінами у колективному мисленні та стратегіях підприємств, а також систематичною лібералізацією торгівлі та інвестицій протягом останніх двох десятиліть. З одного боку, країни можуть отримувати позитивні ефекти від участі у ГЛСВ, що полягають, зокрема, у розвитку національної економіки, залученні інвестицій, підвищенні технологічних можливостей і виробничих потужностей, створенні нових робочих місць тощо. У той же час ГЛСВ можуть нести в собі цілу низку ризиків для країн, що беруть у них участь, особливо для країн, що розвиваються. Таким чином, дослідження закономірностей функціонування ГЛСВ на сучасному етапі, як в цілому у світі, так і на рівні окремих країн і галузей, є вкрай важливим для розуміння причинно-наслідкового зв'язку між особливостями розвитку країн та рівнем їх участі у ГЛСВ, а також для розробки державної та міждержавної політики у відповідних сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття глобальних ланцюгів створення вартості та методологію дослідження конкурентоспроможності країни на їх основі вперше запропонував Г. Джереффі у 1994 р. [3]. У подальшому цей підхід розвивали та використовували у практичних дослідженнях такі іноземні вчені, як К. де Бекер, Р. Каплінські, Дж. Лі, О. Мемедовіч, К. П'єстробеллі, Т. Стеджен, Дж. Хамфрі та ін. Для вітчизняної літератури проблема вивчення глобальних ланцюгів створення вартості є відносно новою, тому недостатньо розробленою. Серед українських науковців варто виділити роботи І. Й. Гладія, Г. В. Дугінець, І. Я. Зварич, О. В. Підчоси, О. І. Рогача, С. Соколенко та ін. Втім, більшість існуючих на сьогоднішній день досліджень мають прикладний характер та є вузьконаправленими, в них розглядаються лише окремі галузі або країни. Тому

вивчення особливостей функціонування глобальних ланцюгів створення вартості на сучасному етапі, зокрема в контексті світової торгівлі з доданою вартістю, є актуальним.

Метою даного дослідження є виявлення сучасних тенденцій функціонування глобальних ланцюгів створення вартості, а також аналіз участі у них розвинених країн і країн, що розвиваються, у контексті світової торгівлі з доданою вартістю.

Виклад основного матеріалу. Глобальний ланцюг створення вартості – це послідовність взаємопов'язаних видів діяльності зі створення доданої вартості, розташованих як мінімум на двох континентах або у межах двох торгових блоків, що забезпечують виробництво товару чи послуги, починаючи з ідеї щодо їх створення та закінчуючи доставкою до кінцевого споживача.

На сьогоднішній день близько 60% світової торгівлі припадає на торгівлю проміжними товарами або послугами, які використовуються на різних стадіях процесу виробництва товарів і послуг для кінцевого споживання [5, с. 123]. ГЛСВ створюють значний елемент повторного рахунку в торгівлі, оскільки проміжні продукти у світовому експорті враховуються кілька разів, хоча повинні рахуватися лише один раз як за доданою вартістю. Близько 28% світового валового експорту становить додана вартість, що спочатку імпортується країнами у якості проміжних товарів і послуг, які потім знову експортуються. Таким чином, майже 5 трлн дол. з 19 трлн дол. світового валового експорту (за показниками 2010 р.) враховуються двічі [5, с. 123].

Частка іноземної доданої вартості в експорті розвинених країн становить 31%, що є більшим за середнє світове значення (рис. 1), а отже, залежність експорту цих країн від імпорту є вищою. Проте цей показник є дещо спотвореним через високу вагу у сукупному значенні внутрішньої торгівлі між тісно інтегрованими країнами ЄС, яка складає близько 70% сукупного експорту ЄС. Японія і США мають набагато менші показники такого «подвійного рахунку».

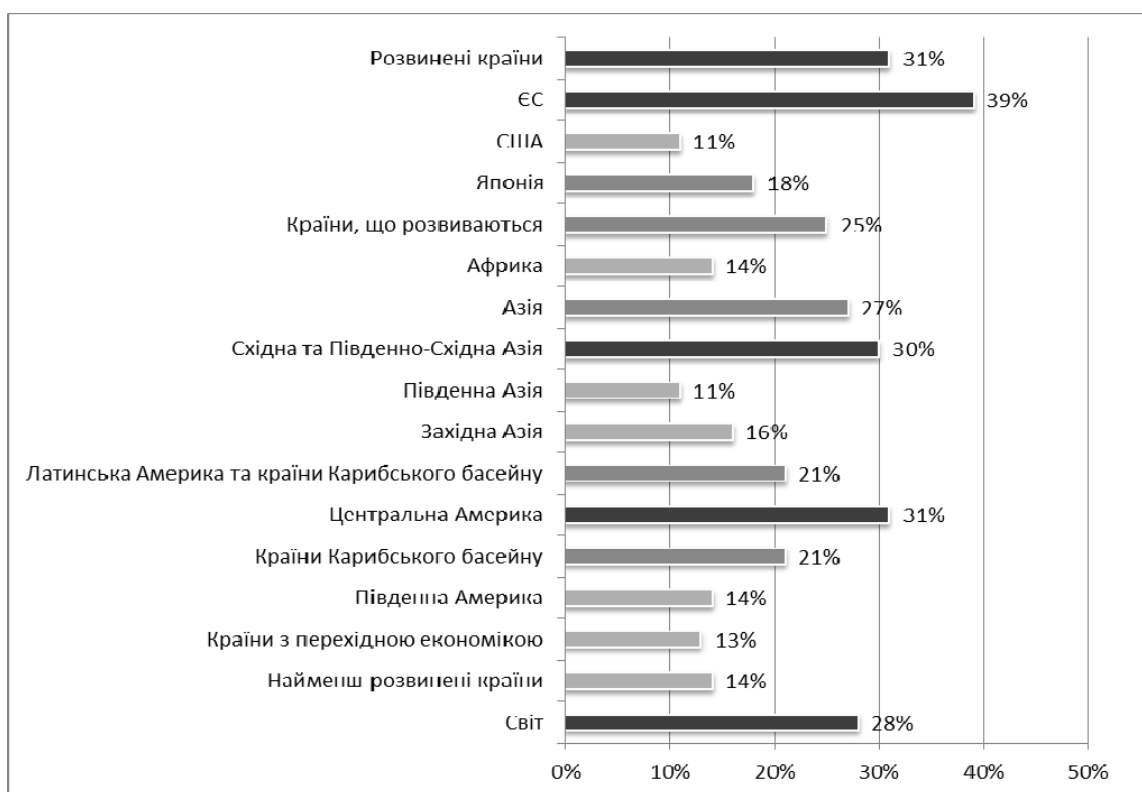

Рис. 1. Частка іноземної доданої вартості в експорті, за регіонами, 2010 р.

Джерело: побудовано автором за даними [2], [5, с. 131].

У країнах, що розвиваються, частка іноземної доданої вартості в експорті (25%) є нижчою, ніж у світі, але набагато більшою, ніж у США та Японії, і навіть ЄС, якщо враховувати лише зовнішню торгівлю. Серед країн, що розвиваються, найбільші частки іноземної доданої вартості в експорті мають країни Східної та Південно-Східної Азії, а також Центральної Америки, де значну частину експорту складає обробна промисловість. Набагато нижчим даний показник є в Африці, Західній Азії, Південній Америці та у країнах з перехідною економікою, де ключову роль відіграє експорт природних ресурсів і сировинних товарів, що не передбачає значної іноземної складової. Найнижчою частка іноземної доданої вартості в експорті є у Південній Африці, переважно через експорт послуг, що також передбачає відносно низький рівень використання іноземних товарів та послуг.

Велика частина країн, що розвиваються, стали активніше брати участь у ГЛСВ. Частка цих країн у світовій торгівлі в рамках ГЛСВ збільшилася з 20% у 1990 р. до 30% у 2000 р. і до більш ніж 40% на сьогоднішній день [5, с. 133]. Однак найбільш розвинені країни, що розвиваються, як і раніше, борються за розширення їх участі у ГЛСВ, крім ролі експортерів природних ресурсів.

Роль ГЛСВ у сучасній світовій торгівлі добре простежується при дослідженні того, як країни все більше покладаються на іноземні ресурси для експорту товарів та послуг власних підприємств, які можуть далі перероблятися у партнерських країнах. На рис. 2 і рис. 3 це проілюстровано за допомогою індекса участі в ГЛСВ (*GVC participation index*), який охоплює ці два виміри. Даний індекс представляє собою індекс, що базується на двох показниках – частці вартості, доданої за кордоном, у експорті та частці вітчизняної доданої вартості в експорті третіх країн, – надаючи таким чином більш повне уявлення про залучення країни у функціонування ГЛСВ [1, с. 5]. Індекс участі країни i у ГЛСВ галузі k розраховується за такою формулою:

$$GVC_{participation}_{ik} = P_{ik} = \frac{IV_{ik}}{E_{ik}} + \frac{FV_{ik}}{E_{ik}},$$

де IV – вітчизняна додана вартість у сукупному експорті третіх країн; FV – вартість, додана за кордоном, в експорті країни; E – сукупний експорт.

Від 35% до 70% експорту країн світу складають проміжні товари, що продаються в рамках ГЛСВ. Порівняно з 1995 р. у 2009 р. (останній рік, за який наявні статистичні дані у відкритому доступі) участь у ГЛСВ зростає майже у всіх економіках країн ОЕСР. Виняток становлять лише Бельгія, Велика Британія, Естонія, Іспанія та Канада, але варто зауважити, що індекс цих країн також збільшувався до 2008 р., втім, у 2009 р. різко зменшився, повернувшись до рівнів 1995 р. (імовірно, це було обумовлено стратегією держав у кризових умовах світової економіки). Переважна більшість країн, що не є членами ОЕСР, також збільшили свою участь у ГЛСВ, крім Мальти, індекс якої поступово зростає і різко зменшився у 2009 р., а також Болгарії, Камбоджі та ПАР, рівень участі яких у ГЛСВ постійно змінюється й у 2009 р. був меншим, ніж у 1995 р.

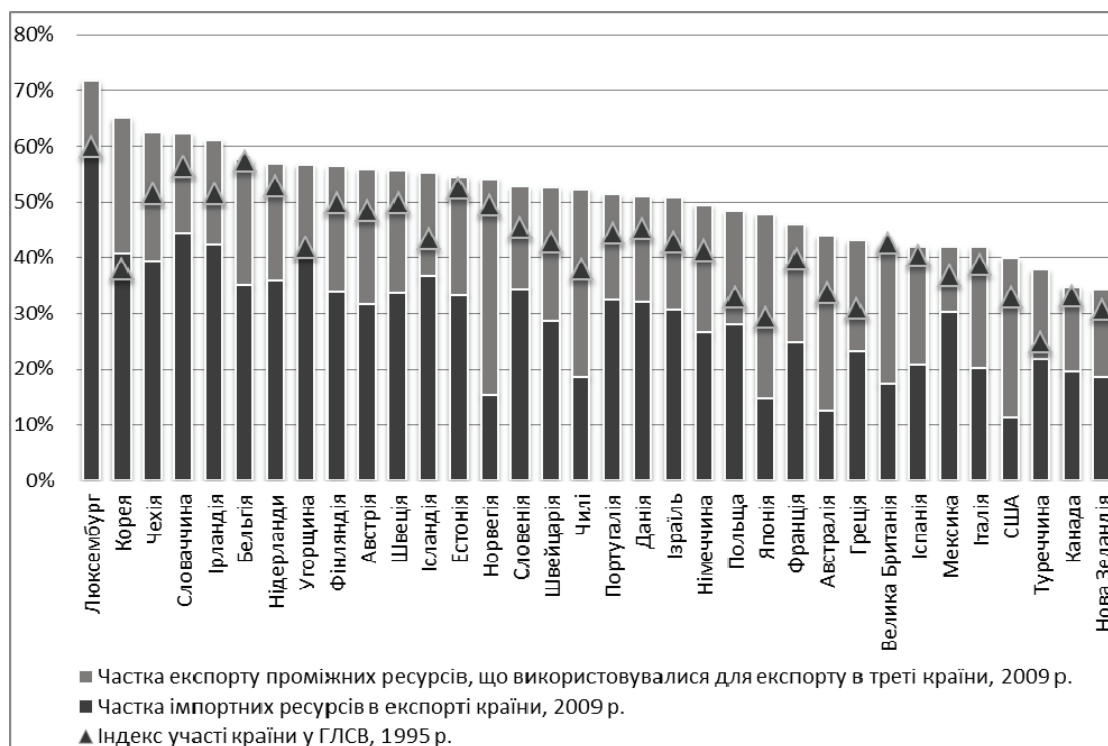

Рис. 2. Участь країн ОЕСР у ГЛСВ, 1995 і 2009 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4].

Серед країн ОЕСР малі відкриті економіки, такі як Люксембург, Словаччина, Ірландія, при виробництві товарів та послуг на експорт використовують більше іноземних проміжних ресурсів і є більш залученими до участі у ГЛСВ, ніж великі економіки, такі як США, Канада та Японія, у яких через розмір економіки більша частина ланцюгів створення вартості зосереджена на власній території. Слід зауважити, що у випадку великих економік доцільніше розглядати обидві складові індексу участі у ГЛСВ, а не лише імпортовану складову експорту, оскільки зазвичай експорт цих країн не містить високої частки іноземної доданої вартості, але їх проміжні ресурси широко використовуються у наступних ланках ГЛСВ, чим і пояснюється достатньо високе значення індексу.

У країнах, що не є членами ОЕСР, спостерігається схожа тенденція: малі економіки, такі як Сінгапур і Тайвань, показують найвищі показники участі у ГЛСВ, причому частки використання імпортованих ресурсів у експорті цих країн також є найвищими. Великі економіки, такі як Росія та Бразилія, мають незначний рівень іноземної доданої вартості в експорті (не більше 10%), але їх участь у ГЛСВ є досить високою (35–50%). Це

пояснюється складом експорту, оскільки ці країни експортують більше продуктів тих галузей, де не переважає поділ виробництва (переважно видобувна промисловість або сектор послуг). Така сама тенденція стосується і таких країн, як Бруней і Саудівська Аравія, які у великих обсягах експортують сировинні ресурси (нафту), а у виробництві більше покладаються на вітчизняні товари та послуги.

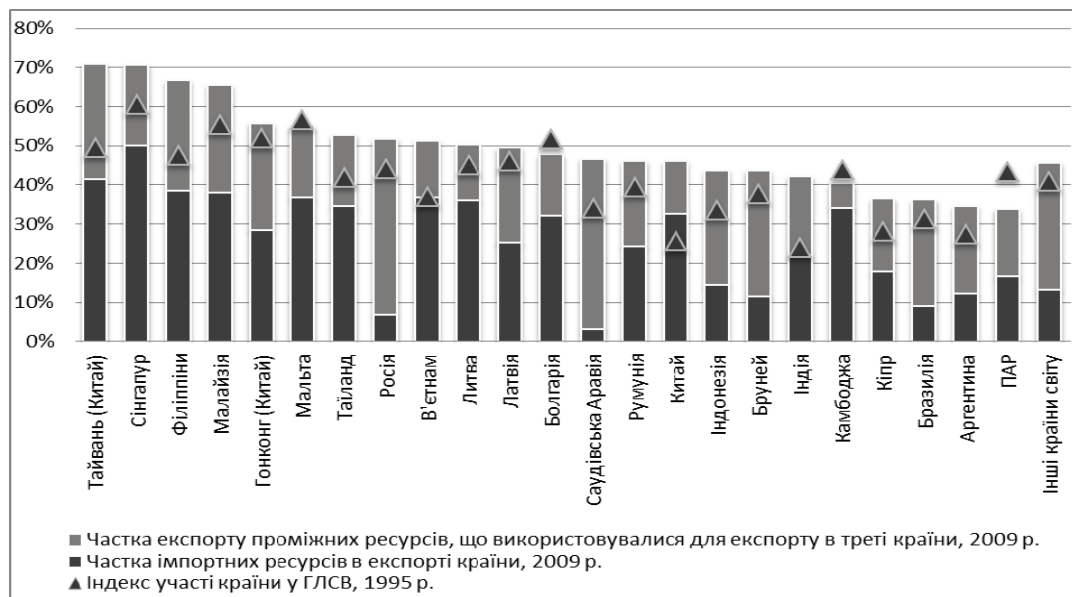

Рис. 3. Участь країн, що не є членами ОЕСР, у ГЛСВ, 1995 і 2009 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4].

На рівні галузей промисловості найвищі частки іноземних ресурсів (товарів та послуг) у світовому експорті спостерігаються у виробництві електричного й оптичного (38%) та транспортного (37%) обладнання (рис. 4). Як правило, ці галузі передбачають довгі та складні ланцюги створення вартості, у яких виробництво основних елементів і компонентів винесено за межі країни-виробника кінцевого продукту. Компанії виграють на різниці у вартості, кваліфікації та технологіях між країнами, а також на економії за рахунок зростання масштабу виробництва, пов'язаної зі спеціалізацією на конкретних стадіях виробництва. Виробництво електричного устаткування також характеризується низькими торговими витратами завдяки зусиллям з усунення торгових бар'єрів для ключових технологічних товарів у рамках СОТ.

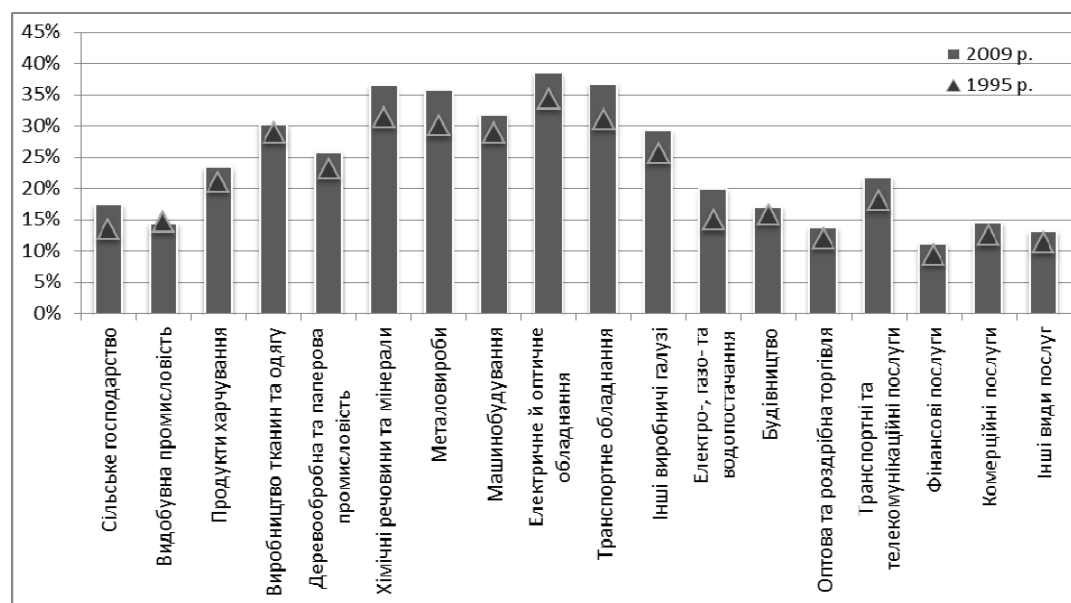

Рис. 4. Частка іноземної доданої вартості у світовому експорті, за галузями, 1995 і 2009 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4].

Інші виробничі галузі та сектор послуг також показують зростання частки іноземної доданої вартості у виробництві експортних товарів та послуг. У таких галузях, як хімічна промисловість, виробництво металовиробів,

машинобудування, близько третини проміжних ресурсів для виробництва експортних товарів мають іноземне походження. Даний показник у порівнянні з 1995 р. зріс у всіх галузях, що чітко свідчить про поглиблення поділу виробництва та зростання використання іноземних ресурсів для підтримки продуктивності підприємств та експортної конкуренції. Єдиним винятком із загальної тенденції є видобувна промисловість, рівень використання іноземних ресурсів в експорті якої залишився практично без змін (14%), що пояснюється специфікою галузі.

Варто зазначити, що загальносвітові показники у деяких галузях не дають повної картини щодо участі країн у ГЛСВ. Так, наприклад, частка іноземної доданої вартості в експорті текстильної промисловості набагато вища у розвинених країнах, ніж у країнах, що розвиваються (рис. 5), що підтверджує той факт, що останні надають проміжні товари та компоненти експортерам кінцевих виробів з розвинених країн; те саме стосується й електроніки. В інших галузях, наприклад, в автомобільній і хімічній промисловості, у машинобудуванні країни, що розвиваються, зазвичай використовують значно більше імпортованих компонентів для власного експортного виробництва, ніж розвинені країни.

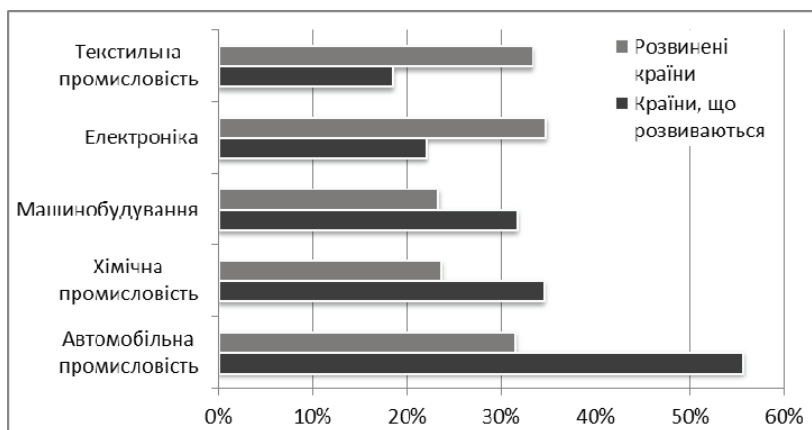

Рис. 5. Частка іноземної доданої вартості в експорті деяких галузей, розвинені країни та країни, що розвиваються, 2010 р.

Джерело: побудовано автором за даними [5, с. 129].

На особливу увагу в контексті дослідження ГЛСВ і торгівлі з доданою вартістю заслуговує сектор послуг. Протягом досить довгого часу валова торгова статистика стверджувала, що торгівля послугами вносить невелику частку у світову торгівлю (близько однієї п'ятої). Нові дані на основі доданої вартості показують, що значна частина послуг включена у товари, які потім підуть на експорт, і, отже, частка послуг у торгівлі набагато вища, беручи до уваги додану вартість, що виникла у даному секторі. Так, середня частка доданої вартості сектору послуг в експорті країн ОЕСР складає 48%, в середньому у світі цей показник є дещо меншим – 45% [4]. Отже, загалом у сфері послуг створюється майже половина доданої вартості світового експорту, оскільки послуги необхідні для виробництва більшості експортованих готових виробів.

Висновки. На сьогоднішній день близько двох третин світової торгівлі припадає на торгівлю проміжними складовими, які використовуються на різних стадіях процесу виробництва товарів і послуг для кінцевого споживання у рамках глобальних ланцюгів створення вартості. ГЛСВ створюють значний елемент повторного рахунку у міжнародній торговій статистиці, тому їх варто досліджувати у контексті торгівлі з доданою вартістю. Рівень участі країн у ГЛСВ помітно відрізняється за регіонами, але загальною тенденцією є посилення залучення країн, що розвиваються, до виробничих процесів у межах ГЛСВ. Крім того, малі відкриті економіки зазвичай мають вищі показники участі у ГЛСВ, оскільки використовують високу частку імпортованих складових у експорті. Країни з великою економікою також активно беруть участь у ГЛСВ, але більшою мірою як експортери товарів і послуг для експорту у треті країни.

Список використаних джерел

1. De Backer K. Mapping Global Value Chains [Електронний ресурс] / К. De Backer, S. Miroudot // The OECD Conference Centre Working Papers. – December 2012. – No. 9. – 45 р. – Режим доступу : http://www.oecd.org/dac/aft/MappingGlobalValueChains_web_usb.pdf.
2. Eora MRIO Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldmrio.com>.
3. Gereffi G. The organization of buyer-driven global commodity chains: How US retailers shape overseas production networks / G. Gereffi // Commodity Chains and Global Capitalism. – Westport, CT: Greenwood Press, 1994. – P. 95–122.
4. OECD-WTO Trade in Value Added (TiVA) Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA_OECD_WTO.
5. World Investment Report 2013. Global Value Chains: Investment and Trade for Development. – Geneva : UNCTAD, 2013. – 264 р.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2015